

præg, ikke blot på debatten om den amerikanske antikommunisme og begivenhederne i 1919-20, men også på den generelle debat om forholdet mellem overvågning og demokrati.

Niels Bjerre-Poulsen

SØREN HELSTRUP: Truslen mod Danmark. Regeringen og de militære chefers trusselsopfattelse 1938-40. (Kbh. 2000)

Det er – mildt sagt – ikke jomfruelig jord at grave i, når man som Helstrup giver sig i kast med at analysere den danske sikkerhedspolitik forud for beslutningen den 9. april 1940 om at standse den militære modstand mod det tyske angreb. Læseren forventer ikke afslørende forklaringer, og Helstrup har da heller ikke ambitioner i den retning. For trods alt at levere et bidrag til forståelse af denne begivenhed gør han to ting. Han behandler i sin fremstilling et længere tidsrum, specielt de sikkerhedspolitiske kriser, begyndende med Anschluss i 1938. Han gør det ikke kun for at tilfredsstille historikers almindelige trang til at kende forudsætningerne for den skildrede begivenhed, men også ud fra den betragtning, at netop i kritiske situationer er politiske beslutningstagere – ligesom andre mennesker – tilbøjelige til at handle »på rygraden«, d.v.s. efter de mønstre, man har fulgt i tidligere tilfælde – næsten uanset hvor stor forskellen er til den foreliggende situation.

Helstrups anden idé er mindre selvfølgelig. For at få styr på sammenligningerne mellem de ret forskellige situationer, Anschluss, Sudesterkrisen september 1938, ikke-angrebstraktaten 1939 osv. systematiserer han trusselsopfattelsen hos de danske aktører i fem kategorier, 1) Den nationale trussel, en tysk aktion for at få Sønderjylland eller dele deraf tilbage. 2) Den politiske trussel, som bliver aktuel, når en stormagt (Tyskland) tvivler på den danske vilje og/eller evne til at forblive neutral. 3) den økonomiske trussel, hvor afspærringen af Danmarks udenrigshandel kan få katastrofale følger. Endelig kan den militære trussel være enten strategisk eller taktisk. Helstrup anfører, at denne sondring kan synes »akademisk«. Det er lidt af en smagssag; men klar og entydig er sondringen ikke, idet den især hviler på tidsperspektivet. Er den angribende magts formål langsigtet, er det en strategisk trussel, og hvis det drejer sig om øjeblikkelige eller i hvert fald kortvarige fordele for den angribende, er truslen taktisk. Angrebet på Danmark den 9. april var taktisk, fordi det kun drejede sig om transitmuligheder og brug af Ålborg lufthavn og evt. Frederikshavn med henblik på erobringen af Norge. Når det var opnået, kunne tyskerne for den sags skyld

have trukket sig tilbage fra Danmark – hvad de som bekendt ikke gjorde. Derved blev den taktiske trussel ændret til en strategisk ditto – for slet ikke at tale om, hvor langvarig erobringen ville have været, hvis Tyskland havde vundet krigen.

Nu er det, som nævnt, ikke historikerens karakteristik af trusler, det drejer sig om. Det er den danske regerings, især P. Munchs og de danske militære chefers daværende opfattelse, analysen handler om, og de spekulerede ikke på, om truslen skulle hedde det ene eller det andet, eller om den var en kombination af den taktiske og den nationale trussel. Opstår der nu vanskeligheder for historikeren med at placere en beskrevet trusselopfattelse i en bestemt kategori, er der en nærliggende risiko for, at hjælpemidlet bliver en klods om benet, først for Helstrups analyse og siden for læserens forståelse. Der er nok et par steder, hvor kategoriseringen virker noget anstrengt, og som læser må man nogle gange blade tilbage til side 13-14, hvor systematiseringen beskrives. Men hvis det faktisk har fungeret som en støtte for Helstrup, skal han være tilgivet.

Særdeles kortfattet præsenteres den danske sikkerhedspolitiske tradition fra bygningen af Københavns befæstning, og der redegøres for henholdsvis hærens og marinens meget forskellige opfattelser af det militære forsvars muligheder og opgaver. Deres ikke ganske uegennyttige opfattelser karakteriseres med de centrale begreber, periferiforsvar, brohovedforsvar, eksistensforsvar m.m.

Bogens egentlige brødstof, analyserne af de danske myndigheders trusselopfattelse under de udenrigspolitiske kriser, er instruktive og grundige. Men nogle fortolkninger kan diskuteres. Det er f.eks. ikke en selvfølge, at P.Munchs bedømmelse af risikoen for et tysk krav om baser i Kattegat var influeret så stærkt som hævdet af Wegeners strategiske tænkning. Det krævede ikke læsning af Wegener at konstatere, at den tyske flåde var for svag i forhold til Homefleet til at gå offensivt til værks.

Den gentagne brug af »upartisk« i forbindelse med neutralitet findes ganske vist talrige gange i kilderne; men det skal næppe tages alt for alvorligt. Erfaringerne fra neutralitetspolitikken under 1. verdenskrig, der af oppositionen havde fået navnet »Tyskerkursen«, tilsagde at neutralitetspolitikken var vellykket, når landet undgik at komme i krig. Om politikken var »upartisk«, »ligelig« eller andre ord fra samme skuffe, var kun vigtigt som indenrigspolitisk problem. Sådanne tanker luftede regeringen naturligvis ikke offentligt, og den bestræbte sig på at holde pressen fra at behandle problemet. Neutralitet var fortsat, i retorikken, men kun i retorikken, så at sige defineret ved at være »upartisk«.

Det kan i den forbindelse undre, at Helstrup kun på anden hånd

anfører Georg Cohns disputats fra 1937, »Neo-neutralitet«. Georg Cohn var ikke kun udenrigsministeriets rådgiver i folkeretsspørgsmål. Han havde tidligere været i nært samarbejde med P. Munch og var det efter alt at dømme stadig. Cohns tese, at det var den neutrale stats ret at forblive neutral, selv når den blev udsat for angreb, var ikke etableret folkeret, men en politik, der kunne styrkes af folkeretlige argumenter.

P. Munchs opfattelse af, hvad stormagterne kunne finde på overfor Danmark, var næppe hentet hos Georg Cohn; men hans politik overfor formodede trusler var det efter alt at dømme. Det lille land havde ret til at gøre snart sagt hvad som helst, når formålet var at undgå krig, altså at forblive neutral. Afgørende var, at P. Munch og inderkredsen i regeringen anså det for klogt.

På nogle få sider, 165-170, søger Helstrup at besvare det besværlige spørgsmål: Hvad ville der være sket, hvis den danske regering havde haft en korrekt opfattelse af trusselsituationen i de sidste dage før den 9. april? Efter en formel reverens for den sædvanlige – og metodisk tvivlsomme – modvilje mod kontrafaktiske hypoteser bliver konklusionen, at der med minimale variationer sandsynligvis ville være sket det samme. Den mest dramatiske ændring i forløbet, der kan tænkes, ville være at et telegram fra P. Munch om det forestående tyske angreb på Norge via Oslo var nået frem til London. Det kunne have resulteret i en tysk afblæsning af Weserübung, eller den tyske invasionsflåde kunne være løbet ind i en katastrofe i Kattegat. Men sandsynligheden taler for, at regeringen i London ikke ville have taget et sådant budskab fra Danmark alvorligt.

Hvilke diplomatiske løsninger, der stod til rådighed for den danske regering, hvis den f.eks. den 4. april havde haft den rigtige opfattelse af truslen, er hurtigt overset. Et tilbud til Tyskland nævnes. Det kunne rumme tilladelse til transit gennem Jylland og adgang til at bruge Ålborg lufthavn eller mere. I note 41 peges på en parallel i Permittentrafikken i Sverige. Forskellen er dog ikke uden betydning, idet den svensk-tyske aftale først blev realiseret, da kampene i Norge var forbi.

Helstrup betegner Rostockmyten som urealistisk og absurd, men mærkeligt nok kun »fra et tysk militært synspunkt«, og han mener ikke, man helt kan afvise tanken om en aftale som ovenfor skitseret, naturligvis stadig under den forudsætning, at den danske regering den 4. april havde ment, at et angreb var umiddelbart forestående. Han nævner dog de indenrigspolitiske vanskeligheder, det ville have medført. Til Helstrups argumentation imod denne tanke kan imidlertid føjes, at P. Munch den 9. april og flere gange i tiden derefter bestemt hævdede, at der ikke var indgået og ikke skulle indgås nogen aftale eller overens-

komst med Tyskland. Besættelsen var ikke accepteret. Danmark havde protesteret. Rationalet i denne tilsyneladende formalitet kan findes i Georg Cohns tanker om neo-neutralitet. En aftale, en accept ville have frataget Danmark en folkeretlig begrundelse for påstanden om den fortsatte neutralitet, hvor fiktiv den end forekom.

Der er, som det forhåbentlig fremgår, passager i Helstrups bog, som indbyder til diskussion og indvendinger. Den indvending at bogen er overflødig, fordi alt hvad der er værd at vide om den 9. april allerede er skrevet, har ingen vægt. Der er faglig gehalt i Helstrups analyser og ræsonnementer. Når journalister i fremtiden søger oplysninger om forspillet til den 9. april, vil man med god samvittighed kunne henvise dem til Helstrups bog; men det vil sandsynligvis være forgæves. Den er på hele 200 sider.

Henrik S. Nissen

KNUD J.V. JESPERSEN: Med hjælp fra England. Special Operations Executive og den danske modstandskamp 1940-1945, bd. II: Den væbnede kamp 1943-1945, Odense Universitetsforlag 2000, 493 s., ill.

Med udsendelsen af bind 2, der dækker perioden efteråret 1943 til 1945, har Knud J.V. Jespersen (KJVJ) færdiggjort sin gennemgang af dansk modstandsbevægelse set fra SOE i London. De to bøger er skrevet på grundlag af arkivmateriale fra SOE, Danish Section, der hidtil ikke været tilgængeligt for forskningen, og de er tilsammen et af de mest ambitiøse værker i besættelseslitteraturen fra de sidste år. Målsætningen har været en totalbeskrivelse både af SOE-organisationens danske gren og en beskrivelse og vurdering af SOE-politikens implementering og udvikling i Danmark set i relation til SOE's virke og målsætninger.

Hermed lægger de to bøger sig meget tæt op ad Jørgen Hæstrups pionerværker »Kontakt med England« og »Hemmelig Alliance« både i emnekreds og i tilgang til stoffet. Ambitionen har således utvivlsomt været at genskrive det dramatiske og engagerende stof om krigstidens forbindelser mellem det besatte Danmark og den venligtsindede stormagt, som det ser ud, når arkivet fra SOE's danske sektion og mere end 40 års besættelsesforskning lægges til Hæstrups arbejde.

Både KJVJ's og Jørgen Hæstrups bøger er udtryk for den samme grundfortælling om modstandsånden, der næres og udvikles af forbindelserne til England, og som udfolder sig i et allianceforhold og en aktiv væbnet kamp, hvis forløsning er Danmarks »de facto« status som allie-